

กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ กับการศึกษาการเคลื่อนไหว
ทางการเมืองดิจิทัลในสื่อสังคมออนไลน์
The New Mobility Paradigm and Research on Digital-Based
Political Activism in Social Media Era

อรุณทัย วรรณถาวร
Arunothai Wannataworn

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ 10200

The Faculty of Sociology and Anthropology, Thammasat University, Bangkok 10200 Thailand

*Corresponding Author E-mail: arunothai.wan@dome.tu.ac.th

(Received: January 01, 2022; Revised: March 18, 2022; Accepted: March 29, 2022)

บทคัดย่อ

ในโลกร่วมสมัยที่เต็มไปด้วยการเคลื่อนย้ายของผู้คนและการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด โดยเฉพาะเทคโนโลยีการสื่อสาร แนวคิดเกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายได้เปลี่ยนไป เกิดกระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ (New Mobility Paradigm) ซึ่งเสนอให้สนใจการเคลื่อนย้ายที่ไม่จำกัดแค่การเคลื่อนย้ายทางกายภาพของผู้คน แต่เห็นการเคลื่อนย้ายในฐานะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญในวิถีชีวิตร่วมใหม่ บทความวิชาการนี้สนใจการเคลื่อนย้ายซึ่งเกิดขึ้นในบริบทการเคลื่อนไหวทางการเมืองปัจจุบัน โดยบทความมีวัตถุประสงค์สองประการ 1) เพื่อทบทวนข้อถกเถียงทางสังคมศาสตร์ - มนุษยศาสตร์เกี่ยวกับการศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัล และ 2) เสนอความเป็นไปได้ที่จะประยุกต์กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ในการศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัล บทความเสนอให้พิจารณาการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่อยู่ท่ามกลางพลวัตของเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัล ด้วยมุมมองที่ให้ความสำคัญกับความเป็นกรณีเฉพาะ (Particularity) บริบท (Context) ของการใช้สื่อ และสารพัดสื่อที่หลากหลาย (Polymedia) บทความเสนอด้วยว่ากระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่จะเปิดประเด็นใหม่ในการศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองยุคดิจิทัล โดยเฉพาะประเด็นพื้นที่และการปรากฏร่วมของผู้คนผ่านสื่อ

ประเด็นโครงสร้างพื้นฐานและวัตถุก้าว ประเด็นความเป็นการเมืองหรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ทำให้การสื่อสารเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมืองยุคดิจิทัลสร้างประสบการณ์ที่แตกต่างกันไป รวมถึงเสนอว่าชาติพันธุ์วรรณนาหลายสนามเป็นอีกริธีวิทยาที่มีศักยภาพในการศึกษาภายใต้กระบวนทัศน์ดังกล่าว

คำสำคัญ: กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่, การเคลื่อนไหวทางการเมือง, ดิจิทัล, สื่อสังคมออนไลน์

Abstract

The notion of mobility has altered in today's society, which is experiencing the diverse movement of people and the rapid development of numerous technologies, particularly communication technology. A new mobility paradigm has been formed, proposing that mobility should be viewed as more than just a cross-border movement of people; it should be considered as a vital component of modern existence. The mobility that occurs in the context of current political activism is the topic of this article. The article has two objectives: 1) to overview the social science and humanities argument over studying digital-based political activism, and 2) to propose the application of a new mobility paradigm to better understand political activism in the digital age. The article proposes that political activism could be considered in the dynamics of digital communication technology by emphasizing particularity, media use's context, and polymedia. The new mobility paradigm will open up various aspects for political activism research, including space and mediated co-presence, infrastructure and materiality, and politics or power relations, all of which could make digital-based political activism a unique experience. It also suggests that multi-sited ethnography is a practicable approach for such a research paradigm.

Keywords: New Mobility Paradigm, Political Activism, Digital, Social Media

บทนำ

ท่ามกลางการพัฒนาของเทคโนโลยีอย่างก้าวกระโดด โดยเฉพาะเทคโนโลยีเครือข่ายด้านการสื่อสารและการคมนาคม โลกในศตวรรษที่ 21 เต็มไปด้วยการเลื่อนไหลเคลื่อนย้ายไปมาของทุน ผู้คน สิ่งของ ค่านิยม อุดมการณ์ วัฒนธรรม หรือแม้กระทั่งโรคระบาด การเคลื่อนย้ายไม่ได้จำกัดแค่การเดินทางของผู้อพยพ แรงงานข้ามชาติ คนเร่ร่อนพเนจรอีกต่อไป การเคลื่อนย้ายยังเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวัน ผู้คนจำนวนมากเดินทางโดยอาศัยรถยนต์ส่วนตัว หรือระบบขนส่งมวลชนรูปแบบต่าง ๆ เพื่อไปทำงาน หลายคนพัฒนาทักษะการเดินทางอย่างคล่องแคล่วบนบาทวิถีพร้อม ๆ กับก้มหน้าจับจ้องโทรศัพท์สมาร์ทโฟนในมือไปด้วย ในขณะที่อีกหลายคนต้องทำงานและเรียนหนังสือโดยเคลื่อนย้ายสลับไปมาระหว่างสภาพแวดล้อมออนไลน์และออฟไลน์อยู่ตลอดเวลา

การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้เกิดกระแสจุดเปลี่ยนเคลื่อนย้าย (Mobility Turn) หรือกระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ (New Mobility Paradigm) แทนที่มุมมองการเคลื่อนย้ายแบบเดิมที่มีจำกัดแค่เพียงการเดินทางข้ามพรมแดนในเชิงกายภาพ และสนใจเพียงจุดเริ่มต้นและจุดหมายปลายทางของการเคลื่อนย้ายเชิงกายภาพเท่านั้น มุมมองใหม่ของการเคลื่อนย้ายเริ่มให้ความสำคัญในประเด็น “สิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างทาง” (Sheller & Urry, 2006) เกิดมโนทัศน์ใหม่ ๆ เพื่ออธิบายการเคลื่อนย้ายของผู้คนในแง่มุมที่หลากหลายขึ้น เช่น การไม่เคลื่อนย้าย (Immobility) (Cresswell, 2010) โครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructure) (Larkin, 2013) วัสดุภาวะ (Materiality) (Miller, 2005) เทคโนโลยีดิจิทัล (Digital Technologies) (Pink et al., 2016) พื้นที่ (Space & Place) (Gupta & Ferguson, 1992) เป็นต้น

ปรากฏการณ์หนึ่งที่สะท้อนภาพและสัมพันธ์กับการเคลื่อนย้ายในสังคมร่วมสมัย คือกิจกรรมการเคลื่อนไหว (Activism) ทางการเมืองที่เกิดขึ้นท่ามกลางการเติบโตของเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลและเครือข่ายสังคมออนไลน์ผ่านการใช้เครื่องมือสื่อสารใหม่ ๆ แบบพกพา คอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีเครือข่าย สิ่งเหล่านี้กำลังมีบทบาทสำคัญในการเสริมพลังขับเคลื่อนทางสังคมและหนุนเสริม

การต่อต้าน/ต่อรองทางการเมืองในหลายภูมิภาคทั่วโลก เกิดแนวโน้มความคิดที่ว่า เทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลเข้ามาช่วยก้าวข้ามปัญหาของสื่อมวลชนกระแสหลักไปสู่ การใช้พื้นที่ออนไลน์เปิดการมีส่วนร่วมทางการเมือง ผลักดันกลุ่มทางการเมืองต่าง ๆ ให้ออกไปสร้างการเปลี่ยนแปลง เช่น การเคลื่อนไหวอาหารับสปริงในปี ค.ศ. 2011 (Howard & Hussain, 2013) ไปจนถึงขบวนการปฏิวัติร่มในฮ่องกงในปี ค.ศ. 2014 (Kaiman, 2014) และการประท้วงในประเทศไทยในปัจจุบัน (สุรัชนี ศรีเียว, 2563) รวมถึงการเคลื่อนไหวเชิงประเด็นสังคมต่าง ๆ เช่น การเคลื่อนไหวเรื่องเพศ (Zacchia, Carsi & Botti, 2019)

ยุคเริ่มแรกหลังการปฏิวัติเทคโนโลยีดิจิทัล เทคโนโลยีมีบทบาทอย่างยิ่ง ในการเคลื่อนไหวทางการเมือง จนถึงกับมีการกล่าวว่า การศึกษาทำความเข้าใจ ประชาธิปไตย แทบจะเป็นไปไม่ได้เลย หากละเลยบทบาทของเทคโนโลยีสารสนเทศไป (McAdam et al., 1996) แต่ศักยภาพของเทคโนโลยีดิจิทัลในการปฏิวัติทางการเมือง ยังคงเป็นที่ถกเถียง นักวิชาการบางกลุ่มมีแนวโน้มวาดภาพเชิงยูโทเปียว่า ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีและการสื่อสารดิจิทัลจะกลายเป็นโอกาสใหม่ ในการเคลื่อนไหวทางการเมือง การมีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวทางการเมือง แบบออนไลน์จะเป็นพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการประชาธิปไตยและทำให้ ผู้คนปลดแอกจากการกดขี่เอารัดเอาเปรียบได้ (Castells, 2003, P.139) ในขณะที่ นักวิชาการบางกลุ่มกลับแย้งว่า แม้อินเทอร์เน็ตอาจช่วยหนุนเสริมการเคลื่อนไหวทางการเมือง แต่ก็ไม่อาจแทนที่การประท้วงแบบเดิมได้อย่างเบ็ดเสร็จ (Van De Donk et al., 2004, P.18) การสร้างภาพรวมทางทฤษฎีไม่ควรด่วนสรุปยกย่อง อิทธิพลของเทคโนโลยีมากเกินไป ไม่ควรมองข้ามความซับซ้อนของบริบท ที่เฉพาะเจาะจง และละเลยเทคโนโลยีสื่อและการสื่อสารแบบเดิมในนิเวศ วิทยาการสื่อสารที่ยังคงมีบทบาทสำคัญในการหนุนเสริมหรือขัดขวาง การเคลื่อนไหวทางการเมือง กล่าวคือ ความสำเร็จของการเคลื่อนไหวทางการเมือง แบบออนไลน์ยังคงขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ จำเป็นต้องดำเนินควบคู่ไปกับ สื่อดั้งเดิมและกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบออฟไลน์ที่มีประสิทธิภาพด้วย (Gagliardone & Pohjonen, 2016, P.25)

ในขณะที่ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เกิดขึ้นท่ามกลาง การเติบโตของเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลและเครือข่ายสังคมออนไลน์ยังคงมี อีกหลายประเด็นที่ต้องขบคิดทบทวนเพิ่มเติม ปรากฏการณ์นี้ยังได้สะท้อน

ความหลากหลายของการเคลื่อนย้ายในโลกปัจจุบันอีกด้วย สังคมได้เห็นว่ามีพื้นที่ที่หลากหลายสามารถเชื่อมต่อกันได้ด้วยเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัล เส้นแบ่งพรมแดนทางภูมิศาสตร์ดูเหมือนจะสลายไป เกิดการขีดเส้นพรมแดนขึ้นใหม่ สร้างพื้นที่ซึ่งผู้คนที่อยู่คนละตำแหน่งแห่งที่ทางภูมิศาสตร์แต่มีสำนึกทางอุดมการณ์ร่วมกันมาปรากฏตัวอยู่ร่วมกันในชุมชนออนไลน์ อุดมการณ์ที่เติบโตในซีกโลกหนึ่งได้เคลื่อนย้ายไปส่งผลกระทบต่อและสร้างสำนึกร่วมในอีกซีกโลก ผู้คนที่ต้องการสร้างการเปลี่ยนแปลงยังได้เคลื่อนย้ายผ่านสภาพแวดล้อมทางวัตถุและสภาพแวดล้อมออนไลน์ที่หลากหลาย

การทำความเข้าใจปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองแบบออนไลน์ด้วยกระบวนทัศน์แบบใหม่เกี่ยวกับการเคลื่อนย้าย น่าจะช่วยเผยให้เห็นความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ทั้งในเชิงประเด็น กรอบแนวคิด และวิธีวิทยา เป็นการเปิดประตูสู่การทำความเข้าใจความสลับซับซ้อนของกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองในโลกร่วมสมัยได้ดียิ่งขึ้น ดังนั้น บทความวิชาการจึงมุ่งสร้างข้อถกเถียงทางทฤษฎี โดยการศึกษาเอกสาร ได้แก่ หนังสือ ตำรา งานวิจัย บทความวิชาการ และข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองดิจิทัลและมโนทัศน์ที่สำคัญของกระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ โดยกำหนดวัตถุประสงค์ไว้สองประการ ประการแรกเพื่อทบทวนข้อถกเถียงทางสังคมศาสตร์ - มนุษยศาสตร์เกี่ยวกับการศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัล และประการที่สองเพื่อเสนอความเป็นไปได้ที่จะประยุกต์ใช้กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ในการศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัล

สำหรับเนื้อหาบทความนั้น แบ่งเป็นสองส่วนตามวัตถุประสงค์ของบทความ ส่วนที่ 1 การเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัล นำเสนอข้อถกเถียงต่าง ๆ ในทางสังคมศาสตร์ - มนุษยศาสตร์เกี่ยวกับการศึกษากิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัล 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ความเป็นกรณีเฉพาะ (Particularity) หรือการก้าวพ้นการด่วนสรุปการเคลื่อนไหวดิจิทัลด้วยคำอธิบายภาพรวมแบบตะวันตก (Non Euro - American Centric) 2) บริบทของการใช้สื่อ (Context) หรือการให้ความสำคัญกับการศึกษาที่ไม่เน้นสื่อเป็นศูนย์กลาง (Non - Media Centric) และ 3) สารพัดสื่อหลากหลาย (Polymedia) หรือการให้ความสำคัญกับนิวสวิตยาสื่อที่หลากหลายในการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่นอกเหนือจากอินเทอร์เน็ต (Non - Internet Centric)

ส่วนที่ 2 กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่กับการวิจัยการเคลื่อนไหวดิจิทัล

นำเสนอความเป็นไปได้ในเชิงประเด็นการศึกษาและในเชิงวิธีวิทยาที่จะประยุกต์กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ เพื่อใช้ศึกษากิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัล 4 ประเด็น ได้แก่ 1) ประเด็นศึกษาเกี่ยวกับการก่อตัวของพื้นที่รูปแบบใหม่และการมาปรากฏตัวร่วมกันของผู้คนในพื้นที่ที่สัมพันธ์กับเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัล 2) ประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานและวัตถุประสงค์ที่ช่วยหนุนเสริมและขัดขวางการเคลื่อนย้าย 3) ประเด็นเกี่ยวกับความเป็นการเมืองของการเคลื่อนย้าย และ 4) ประเด็นเกี่ยวกับวิธีวิทยาในการศึกษากิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองยุคดิจิทัล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัล

ดูเหมือนว่าความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารและสารสนเทศได้สร้างโอกาสใหม่ในการเคลื่อนไหวทางการเมือง ทำให้เกิดการพยายามศึกษาเพื่อทำความเข้าใจว่า การเคลื่อนไหวออนไลน์รูปแบบใหม่ผลักดันผู้คนให้ออกมาสร้างการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมอย่างไร ก่อให้เกิดผลกระทบใดบ้าง และในแต่ละบริบทมีความจำเพาะเจาะจงที่แตกต่างไปอย่างไร งานศึกษาหลายชิ้นได้สร้างข้อถกเถียงหลากหลาย บทความนี้จะหยิบยกมา 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ความเป็นกรณีเฉพาะ 2) บริบทของการใช้สื่อ และ 3) สารพัดสื่อหลากหลาย ดังนี้

ความเป็นกรณีเฉพาะ (Particularity) : ก้าวพ้นศูนย์กลางตะวันตก (Non Euro - American Centric)

มีหลายคำศัพท์ที่นักวิชาการเสนอเพื่อเรียกกิจกรรมการเคลื่อนไหว (Activism) ที่ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีดิจิทัล เช่น เคลื่อนไหวผ่านอินเทอร์เน็ต (Internet Activism) (Kang, 2017) การเคลื่อนไหวดิจิทัล (Digital Activism) (Khalil, 2011) การเคลื่อนไหวออนไลน์ (Online Activism) การเคลื่อนไหวไซเบอร์ (Cyber Activism) (McCaughy & Ayers, 2003) การเคลื่อนไหวผ่านเว็บ (Web Activism) (Dartnell, 2006) โดยรวมแล้วคำเหล่านี้หมายถึง การใช้เทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลในการระดมสรรพกำลังเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในปริมณฑลทางสังคมและการเมือง

แม้การเคลื่อนไหวจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานแล้วในประวัติศาสตร์การต่อสู้ของผู้คน ไม่ได้เป็นผลโดยตรงจากเทคโนโลยี แต่ก็ยากที่จะปฏิเสธว่าเทคโนโลยีได้สร้างทิศทางและโฉมหน้าใหม่ให้แก่การเคลื่อนไหว หลายทัศนะจากตะวันตกต่างยกย่องว่าอินเทอร์เน็ตจะเป็นรากฐานใหม่ของประชาธิปไตย เช่น จอห์น บาร์โลว์ (John P. Barlow) ผู้ก่อตั้ง “Electronic Frontier Foundation” ประกาศในแง่ดีว่าอินเทอร์เน็ตจะเป็นพื้นที่เสรี ปราศจากการควบคุมเผด็จการ ผู้คนจะแสดงความคิดเห็นได้โดยไม่ต้องหวาดกลัว (อ้างใน Srinivasan & Fish, 2017, P.1) ข้อดีหลายประการของอินเทอร์เน็ตได้ถูกกล่าวขาน อาทิ อินเทอร์เน็ตไม่เพียงแต่เป็นเครือข่ายสายสัญญาณ แต่ยังเป็นเครือข่ายของผู้คน (Gurak & Logie, 2003, P. 25) อินเทอร์เน็ตสามารถเชื่อมโยงผู้คนและสร้างชุมชนของคนที่มีใจประเด็นเดียวกัน เกิดเครือข่ายของผู้เคลื่อนไหวในประเด็นเดียวกันที่ขยายไปในระดับนานาชาติ (Gurak & Logie, 2003, P. 43 - 44) อินเทอร์เน็ตก่อให้เกิดการถกเถียงทางการเมืองอย่างไม่เป็นทางการและเอื้อให้นักเคลื่อนไหวหลีกเลี่ยงจากการควบคุมและการเซ็นเซอร์ได้ (Dahlberg 2004, P. 35) ให้พื้นที่การสื่อสารเชิงทางเลือกในบริบทที่สื่อกระแสหลักต่างบกพร่องหรือเพิกเฉยต่อเสียงของผู้คน (Waltz, 2005, P. 27 - 28) อีกทั้งยังมีประสิทธิภาพรวดเร็ว เข้าถึงง่าย ทำให้นักเคลื่อนไหวสามารถสื่อสารได้ทุกที่ทุกเวลา (McCaughy & Ayers, 2003, P. 281)

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในบริบทนอกโลกตะวันตกแล้ว อิทธิพลของเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ในการผลักดันให้ผู้คนลุกขึ้นมามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นนั้น ยังเป็นประเด็นถกเถียง มีข้อโต้แย้งว่าเทคโนโลยีก็อาจถูกจำกัดภายใต้เงื่อนไขเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจเช่นกัน ไม่ใช่ทุกคนที่จะมีโอกาสเข้าถึงหรือเป็นเจ้าของเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลได้ และถึงแม้จะเข้าถึงได้ ก็อาจไม่นำไปใช้เพื่อวัตถุประสงค์ทางการเมือง (Mutsvairo, 2016, P. 13) และถึงแม้จะมีการใช้เทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลเพื่อสร้างการมีส่วนร่วมทางการเมือง นักเคลื่อนไหวที่ทำทนายรัฐบาลก็อาจถูกคุกคามและจับกุมได้ง่ายเช่นกัน (Lipin & Haghjoo, 2020, June 27; Shih, 2019, July 29)

ในทำนองเดียวกัน ผลสัมฤทธิ์ของการเคลื่อนไหวดิจิทัลที่จะสร้างการเปลี่ยนแปลงก็ถูกตั้งคำถามด้วยเช่นกัน แมดูเหมือนว่าการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันแทบจะเป็นไปไม่ได้หากปราศจากการเคลื่อนไหวออนไลน์ แต่ในอีกหลายกรณีชี้ให้เห็นว่า การเคลื่อนไหวออนไลน์มิได้ดำเนินไปอย่างราบรื่นหรือทรงพลัง

เสมอไป ผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลเพียงอย่างเดียว ในประเทศแถบแอฟริกาที่ปกครองโดยระบอบเผด็จการและผู้คนส่วนใหญ่ยังเข้าถึงไม่อินเทอร์เน็ต เทคโนโลยีอาจช่วยหนุนเสริม แต่ไม่อาจแทนที่การประท้วงแบบเดิมได้ แม้กระทั่งเหตุการณ์อาหรับสปริงที่ได้รับการกล่าวขานว่าเป็นการปฏิวัติ 2.0 แต่เมื่อนำเหตุการณ์อาหรับสปริงมาทบทวนใหม่ กลับพบแง่มุมว่า เคลื่อนไหวออนไลน์ในเหตุการณ์อาหรับสปริงจะประสบความสำเร็จได้ต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการและต้องดำเนินควบคู่ไปกับการเคลื่อนไหวออฟไลน์ ที่จริงแล้วรัฐบาลไม่ได้สนใจเสียงในอินเทอร์เน็ตนัก นักเคลื่อนไหวอาจไม่ประสบผลสำเร็จเลยด้วยซ้ำ หากไม่ออกไปบนท้องถนน (Mutsvairo, 2016,P.11) ส่วนในประเทศไทย แม้มีการใช้อินเทอร์เน็ตอย่างแพร่หลายเพื่อระดมกำลังต่อต้านรัฐบาล แต่การเคลื่อนไหวจากผู้ใช้อินเทอร์เน็ตที่ดูทรงพลัง เริ่มต้นพบอุปสรรคมากขึ้น นักเคลื่อนไหวจำนวนมากถูกจับกุม และรัฐบาลก็สามารถใช้การปฏิบัติการข่าวสาร (Information Operations - IO) ผ่านอินเทอร์เน็ตรบกวนการเคลื่อนไหวของกลุ่มผู้ต่อต้าน (จรรยาฤทธิ นิลกำแหง, 2559,P. 75 - 76)

แม้กระทั่งโลกตะวันตกอย่างสหรัฐอเมริกาและอังกฤษก็เช่นกัน นับแต่ปี ค.ศ.2016 ท่ามกลางกระแสขัดแย้งทางการเมืองจากการที่สหราชอาณาจักรต้องการถอนตัวจากสหภาพยุโรป และการขึ้นเป็นประธานาธิบดีของโดนัลด์ ทรัมป์ ในสหรัฐอเมริกา สังคมเริ่มตระหนักว่าสื่อสังคมออนไลน์เชิงพาณิชย์ที่มีนายทุนเอกชนเป็นเจ้าของ เช่น เฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ ไม่ได้เป็นพื้นที่แห่งยูโทเปีย หากแต่เป็นพื้นที่ซึ่งถูกควบคุมโดยกลไกของอัลกอริทึม อัลกอริทึมไม่ได้มีหน้าที่ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล แต่ทำหน้าที่เรียนรู้ความพึงพอใจของผู้ใช้ และคัดสรรเนื้อหาที่ตอบสนองความพึงพอใจของผู้ใช้ นักวิชาการเริ่มกังวลว่า กลไกนี้อาจเป็นตัวกลางบ่อนเซาะประชาธิปไตย เผยแพร่ข่าวลวง สร้างความเกลียดชัง การแบ่งแยกทางความคิด และทำให้การถกเถียงตั้งอยู่บนอารมณ์เหนือข้อเท็จจริง (Oliver, 2020; Bessi & Ferrara, 2016)

นอกจากนี้ บทบาทของเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลที่จะเป็นทางเลือก ในเชิงวารสารศาสตร์ก็ถูกตั้งคำถาม ในขณะที่สื่อมวลชนดั้งเดิมอยู่ภายใต้การควบคุมของรัฐและทุน เทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลอาจได้รับยกย่องว่าจะกลายเป็นพื้นที่ การสื่อสารทางเลือกของนักเคลื่อนไหว แต่ในหลายกรณี นักวารสารศาสตร์ทางเลือก เช่น นักข่าวพลเมือง ก็เริ่มถูกตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นมืออาชีพ ความน่าเชื่อถือ

และความเป็นกลาง เนื้อหาข่าวสารที่นำเสนออาจไม่ได้มาจากมุมมองทางเลือกอย่างแท้จริง แต่เป็นเพียงการผลิตซ้ำเนื้อหาข่าวจากสื่อมวลชนดั้งเดิมและเสียงของอภิสิทธิ์ชน ไม่ใช่กับข่าวพลเมืองทุกคนที่หนุนเสริมการเปลี่ยนแปลง นักข่าวบางคนอาจใช้เทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลเพียงเพื่ออ้างโครงสร้างทางสังคมแบบเดิมเท่านั้น (Curran et al., 2013)

ข้อถกเถียงต่าง ๆ ที่หยิบยกขึ้นมาเหล่านี้ ชี้ให้เห็นว่า เทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทิศทางการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมือง แต่ในแง่ของผลกระทบที่เกิดขึ้นนั้น เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องพิจารณาเป็นกรณีไป ไม่อาจสร้างข้อสรุปอย่างเป็นเนื้อเดียวกันในทุกบริบทได้ว่าการเคลื่อนไหวดิจิทัลจะนำไปสู่ความสำเร็จหรือล้มเหลว และยังไม่อาจด่วนสรุปในเชิงยูโทเปียหรือดิสโทเปียได้ว่า เทคโนโลยีดิจิทัลจะนำไปสู่การหนุนสร้างหรือทำลายล้างประชาธิปไตย การเคลื่อนไหวดิจิทัลแต่ละครั้งดำรงอยู่ในบริบททางสังคม วัฒนธรรม การเมืองที่มีความเป็นกรณีเฉพาะ ประสบกับเงื่อนไขเชิงสถาบันและความสัมพันธ์เชิงอำนาจซึ่งไม่เหมือนกัน นำไปสู่ผลสรุปที่แตกต่างกัน ดังนั้น หน้าที่ของผู้ศึกษาจึงไม่ใช่การอธิบายภาพรวมของปรากฏการณ์ตามแนวทฤษฎีตะวันตก แต่ควรจะต้องชี้ให้เห็นความจำเพาะเจาะจงเหล่านี้ เพื่อจะสร้างทฤษฎีเฉพาะในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในแต่ละบริบทได้อย่างถ่องแท้

บริบทของการใช้สื่อ (Context) : ก้าวข้ามแนวคิดสื่อเป็นศูนย์กลาง (Non - Media Centric)

ในสาขาวิชาการสื่อสารศึกษา มีแนวทางการศึกษาที่เห็นว่า การใช้งานสื่อที่ไม่อาจแยกขาดจากบริบทแวดล้อมได้ เรียกแนวทางนี้ว่าการศึกษาที่ไม่เน้นสื่อเป็นศูนย์กลาง (Non - Media Centric) แนวทางนี้เห็นปัญหาว่า การเน้นย้ำให้สื่อเป็นหัวใจสำคัญของการศึกษาอาจทำให้ผู้วิจัยละเลยว่า สื่อเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมและเป็นหนึ่งในชุดความสัมพันธ์ที่กว้างกว่านั้น (Pink et al., 2016) นักวิชาการด้านสื่อ เช่น เดวิด มอร์เลย์ (David Morley) ชี้ว่า การจะทำความเข้าใจเทคโนโลยีการสื่อสารได้อย่างครอบคลุม จำเป็นจะต้องให้ความสำคัญกับบริบททางสังคม เศรษฐกิจการเมือง และวัฒนธรรมที่กว้างขึ้น และรวมถึงการให้ความสำคัญกับแง่มุมของวิถีภาวะและโครงสร้างพื้นฐานด้วย (Morley, 2017, P. 26) เช่นเดียวกับพิงค์และคณะ กล่าวถึงคุณูปการของการศึกษาแบบไม่เน้นสื่อเป็นศูนย์กลางนี้ไว้ว่า

การจะเข้าใจว่าสื่อเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของผู้คนอย่างไรนั้น ผู้ศึกษาจำเป็นต้องเข้าใจโลกและชีวิตของผู้คนในแง่มุมอื่น ๆ ด้วย โดยอาจจะต้องสนใจพื้นที่ที่สื่อถูกใช้มากกว่าจะสนใจการใช้อสื่อโดยเฉพาะ อีกนัยหนึ่งเป็นการเข้าถึงประเด็นวิจัยโดยทางอ้อม ผ่านสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องโดยพื้นฐานกับหัวข้อที่ผู้วิจัยศึกษา ซึ่งจะทำให้ผู้วิจัยสามารถได้ข้อมูลเชิงลึกใหม่ ๆ และส่วนใหญ่ข้อมูลประเภทนี้ มักไม่อาจได้มาด้วยวิธีการสำรวจหรือสัมภาษณ์ (Pink et al., 2016,P. 10)

ส่วนการศึกษาเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลนั้น พิงค์ชี้ว่า ผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องยึดถือมุมมองแบบดิจิทัลเป็นศูนย์กลาง (Non - Digital - Centric) และไม่จำเป็นว่าการวิจัยจะต้องใช้เทคนิคดิจิทัลเป็นเครื่องมือวิจัยเสมอไป (Pink et al., 2016: 10) แต่ควรเข้าใจว่า “ดิจิทัล” เป็นส่วนหนึ่งของบริบทที่กว้างกว่า ซึ่งรวมถึงสภาพแวดล้อมแบบออฟไลน์ด้วย (Pink et al., 2016,P. 11)

ด้วยหลักการนี้ จะช่วยให้การศึกษาศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองของผู้คนในยุคดิจิทัลข้ามพ้นแนวคิดที่เน้นย้ำอิทธิพลของเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัล ถอยห่างจากมุมมองที่ยกย่องอินเทอร์เน็ตและสื่อสังคมออนไลน์ว่าเป็นเงื่อนไขหลักที่ปฏิวัติการเคลื่อนไหวทางการเมือง ที่มองเทคโนโลยีมีความเป็นเอกเทศ มีอำนาจและพลังในตัวเอง (Autonomous Technology) สามารถกำหนดทิศทางการเคลื่อนไหวทางการเมืองให้เป็นไปในรูปแบบใดก็ได้ การทำความเข้าใจว่า “ดิจิทัล” เป็นส่วนหนึ่งของบริบทที่กว้างกว่า จะช่วยให้มองเห็นว่าเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ที่ผู้คน สถาบัน และเทคโนโลยี ตลอดจนเครือข่ายและพื้นที่แบบออฟไลน์มาดำรงอยู่ด้วยกัน และแสดงบทบาทกำหนดความเป็นไปได้ในการเคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมกัน

ตัวอย่างสำหรับมุมมองนี้เห็นได้จากการศึกษาศึกษาการเคลื่อนไหวในประเด็นหลากหลายในพื้นที่ต่าง ๆ ในหนังสือรวมบทความของรามเมช ศรีนิวาसान (Ramesh Srinivasan) และอดัม ฟิช (Adam Fish) เผยให้เห็นว่า อินเทอร์เน็ตไม่ได้ล่องลอยอย่างเป็นอิสระและแยกขาดจากผู้คน พื้นที่ กฎหมาย และสิ่งแวดล้อม ก่อนหน้านี้ในความพยายามเคลื่อนไหวเพื่อสร้างการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตในชุมชนพื้นเมืองต่าง ๆ พบว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่ได้เป็นเนื้อเดียวกัน เพราะชุมชนพื้นเมืองแต่ละแห่งต่างรับเทคโนโลยีมาใช้โดยสอดคล้องกับระบบความเชื่อ อาชีพ และสภาพแวดล้อมของชุมชนที่แตกต่างกัน เช่น ชุมชนพื้นเมืองในปาปัวนิวกินีมีวิถีชีวิตกับการจับสัตว์น้ำในแม่น้ำ ผู้คนแทบจะไม่ได้ใช้โทรศัพท์เพื่อติดต่อสื่อสารหรือท่องอินเทอร์เน็ต

แต่ส่วนใหญ่กลับใช้เป็นเครื่องมือให้แสงสว่างเพื่อหาสัตว์น้ำในเวลาากลางคืน การใช้อุปกรณ์ที่ส่องสว่างนี้สะท้อนว่าผู้คนนอกโลกตะวันตกไม่ได้รับเอาเทคโนโลยี อินเทอร์เน็ตมาใช้อย่างเชื่อใจและเดินตามรอยตะวันตกเท่านั้น (Srinivasan & Fish, 2017,P.25-47) หรือแม้กระทั่งการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มแฮกเกอร์ (Hacktivists) แม้อินเทอร์เน็ตช่วยหนุนสร้างการเคลื่อนไหวในประเด็นอินเทอร์เน็ต และการเข้าถึงแบบเสรี เช่น เว็บไซต์ Sci - Hub ที่นำบทความและหนังสือวิชาการที่ถูกจำกัดการเข้าถึงมาเผยแพร่ให้ผู้คนเข้าถึงได้อย่างเสรีโดยไม่มีค่าใช้จ่าย และเว็บไซต์ WikiLeaks ที่เปิดโปงข้อมูลที่องค์กรและรัฐบาลเผด็จการหรือละเมิด ความเป็นส่วนตัวผู้ใช้งาน แต่การเคลื่อนไหวเหล่านี้ก็ยังคงเผชิญกับระบบกฎหมาย และปฏิบัติการเชิงนโยบายของรัฐที่กลายเป็นอุปสรรคจนเว็บไซต์ต้องปิดตัวและ นักเคลื่อนไหวถูกดำเนินคดี (Srinivasan & Fish, 2017,P. 48-72) สื่อดิจิทัลจึงไม่อาจ ตัดขาดจากบริบทที่กว้างกว่าของการใช้สื่อ ไม่ว่าจะเป็นบริบทระดับมหภาค เช่น ระบบกฎหมาย ระบบเศรษฐกิจ และบริบทระดับจุลภาค เช่น ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ยุทธวิธีพลิกแพลงของผู้คน

2. กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่กับการวิจัยการเคลื่อนไหวดิจิทัล

โลกทั้งใบเต็มไปด้วยเคลื่อนย้ายตลอดเวลา หลายประเด็นถกเถียงในสังคม ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนย้าย เช่น การก่อการร้าย ปัญหาจราจร มลพิษทางอากาศ ไฟป่า การถาโถมของข้อมูลในสื่อสังคมออนไลน์ ข่าวปลอม ความขัดแย้งทางการเมืองการระบาดของโรคและมาตรการการควบคุมโรคระบาดเทคโนโลยีใหม่ ๆ ได้รับการพัฒนาเพื่อหนุนเสริมการเคลื่อนย้ายของผู้คน ไปพร้อม ๆ กับการกลายเป็นข้อจำกัดทางกฎหมายที่ทำให้การเคลื่อนย้ายของคนบางกลุ่มยุ่งยากยิ่งขึ้น ในขณะที่ขบวนการอินเทอร์เน็ตก็ได้เติบโตอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายรูปแบบใหม่ผ่านสื่อ ความสัมพันธ์ทางสังคมซึ่งเกี่ยวกับการเดินทางและการเชื่อมต่อผ่านเครือข่าย ในลักษณะที่ผู้คนสามารถปรากฏตัว (Presence) ไปพร้อม ๆ กับไม่ปรากฏตัว (Absence) เช่น การประชุม เรียนหนังสือออนไลน์ หรือทำงานจากที่บ้าน (Work From Home) ในช่วงโรคระบาด

ปรากฏการณ์เหล่านี้อยู่นอกเหนือความเข้าใจการเคลื่อนย้ายแบบเดิม ทำให้เกิดกระแสเคลื่อนไหวในสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะการทลายเส้นแบ่งการวิจัยด้านการขนส่งและการวิจัยทางสังคม นักสังคมศาสตร์ได้หวนกลับมาทบทวน

ข้อจำกัดของทัศนะทางสังคมศาสตร์แบบเดิม เริ่มจากการวิพากษ์ทัศนะที่มักมองสังคมในลักษณะที่หยุดนิ่งหรือมีเสถียรภาพ (Social Science As Static) รวมถึงวิพากษ์แนวโน้มการศึกษาการเคลื่อนย้ายที่ผ่านมา ซึ่งมักสนใจเฉพาะการเคลื่อนย้ายในรูปของการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดนทางกายภาพ ทัศนะเหล่านี้มักมองข้ามการเคลื่อนย้ายที่เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันและมีแนวโน้มตั้งข้อสันนิษฐานล่วงหน้าว่า การเคลื่อนย้ายเป็นภัยคุกคามทำลายเสถียรภาพของสังคม เช่น การอพยพทำให้ชุมชนล่มสลาย (Sheller & Urry, 2006)

กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ จึงเป็นความต้องการข้ามพินังมมที่มักมองสังคมแบบหยุดนิ่งไร้พลวัต ไปสู่การมองการเคลื่อนย้ายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตทางสังคม ไม่ด่วนตัดสินการเคลื่อนย้ายต่าง ๆ ในแง่ลบหรือเป็นภัยคุกคามทำลายเสถียรภาพของสังคม แต่ในขณะที่เดียวกันก็ไม่ด่วนเฉลิมฉลองว่าทุกสิ่งในโลกสมัยใหม่จะสะดวกไหลลื่น เพราะการเคลื่อนย้ายเป็นทรัพยากรอย่างหนึ่ง ที่ไม่ใช่ทุกคนจะเข้าถึงได้ทัดเทียมกัน กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ต้องการก้าวข้ามพินังมมมองการศึกษาประเด็นโลกาภิวัตน์แบบเดิม ที่มักสนใจเฉพาะการเดินทางข้ามแดนหรือการย้ายถิ่นข้ามแดน ไปสู่การสนใจภาวะไหลเลื่อนที่มีอย่างหลากหลาย (Sheller & Urry, 2006, P. 208-212)

ท่ามกลางกระแสจุดเปลี่ยนเหล่านี้ สังคมศาสตร์ได้พัฒนาทฤษฎีใหม่ ๆ ที่ต่อมาได้เป็นรากฐานการศึกษาการเคลื่อนย้าย เช่น แนวคิดการประกอบเข้าด้วยกัน และทฤษฎีเครือข่ายผู้กระทำการ ที่เป็นจุดเปลี่ยนทางภววิทยาในสาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีศึกษา ต่อมาได้กลายเป็นรากฐานหนึ่งในการปรับมุมมองการเคลื่อนย้ายโดยชี้ว่าการเคลื่อนย้ายเป็นภาวะของการประกอบเข้าด้วยกัน หรือภาวะลูกผสม (Hybrid) เชื่อมโยงและขับเคลื่อนด้วยเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (เช่น รถยนต์ ป้ายบอกทาง เสาส่งสัญญาณ) ส่วนแนวคิดอื่น ๆ ที่เป็นรากฐานการศึกษาการเคลื่อนย้ายแบบใหม่ยังรวมถึงแนวคิดเรือนร่าง (Body) ที่สนใจร่างของผู้คนในฐานะที่เป็นพาหนะของการเคลื่อนย้าย ซึ่งมีอารมณ์และความรู้สึกแนวคิดดังกล่าวกระตุ้นให้ศึกษาประสบการณ์ของมนุษย์ที่เกิดขึ้นระหว่างการเคลื่อนย้ายแทนที่จะสนใจเพียงแค่ว่าการเคลื่อนย้ายนั้นมีจุดหมายปลายทางอย่างไร

จากรากฐานทางภววิทยาว่าทุกสิ่งล้วนพัวพันและการพึ่งพากันอย่างใกล้ชิด ไม่มีที่ใดหรือสิ่งใดมีสถานะ “โดดเดี่ยว” โดยไม่ยุ่งเกี่ยวกับสิ่งอื่นสิ่งต่าง ๆ ล้วนเชื่อมต่อกับสภาพแวดล้อมทั้งที่ใกล้และที่ไกลออกไปโดยไม่มีจุดสิ้นสุด

และเปลี่ยนแปลงเสมอ ความเชื่อมโยงเหล่านี้ได้สร้างร่องรอยที่เชื่อเชียวให้นักวิจัยค้นพบว่า สิ่งต่าง ๆ หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้นจากองค์ประกอบที่หลากหลายอย่างไร ปะทะและพัวพันกันอย่างใกล้ชิดและสลับซับซ้อนอย่างไร คำตอบของคำถามนี้ไม่สามารถคาดเดาล่วงหน้า จนกว่าผู้วิจัยจะทำการศึกษาในสนามและอาจค้นพบองค์ประกอบที่ไม่เคยคาดคิดมาก่อน ปัจจุบัน การศึกษาการเคลื่อนย้ายตามกระบวนการที่ศรัทธาการเคลื่อนย้ายใหม่ จึงมุ่งสนใจการเคลื่อนย้ายของผู้คน สิ่งของและสิ่งนามธรรม ที่เกิดขึ้นรอบตัว เช่น การเดินทางในชีวิตประจำวัน การติดต่อสื่อสารโดยพยายามอธิบายองค์ประกอบต่าง ๆ ที่พัวพันกับการเคลื่อนย้ายหรือเป็นจุดเชื่อมต่อของการเคลื่อนย้าย เช่น เทคโนโลยีและวัตถุต่าง ๆ สัญญาณอินเทอร์เน็ต โทรศัพท์เคลื่อนที่ รวมถึงสิ่งที่ไม่เคลื่อนย้าย (immobility) เช่น โครงสร้างพื้นฐานที่แม้เคลื่อนย้ายไม่ได้ แต่ก็ช่วยหนุนเสริม ควบคุม และจัดระเบียบการเคลื่อนย้าย (Sheller & Urry, 2006, P. 212-214)

เห็นได้ว่ากระบวนการเคลื่อนย้ายใหม่มีรากฐานที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์การสื่อสาร ทำให้แง่มุมการสื่อสารมีลักษณะสหวิทยาการมากขึ้น ตัวอย่างของปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็นโอกาสในการบูรณาการระหว่างการศึกษ การขนส่งเดินทาง เทคโนโลยี และการสื่อสาร คือปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมืองดิจิทัล ปรากฏการณ์นี้มีหลายแง่มุมของการเคลื่อนย้าย ทั้งการเคลื่อนย้ายข้อมูลข่าวสาร อุดมการณ์ สำนัก ผู้คน ฯลฯ กลุ่มผู้คนที่มิผลประโยชน์และอุดมการณ์ทางการเมืองร่วมกันได้สร้างการเชื่อมต่อด้วยเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัล เกิดพรมแดนพื้นที่แบบใหม่ซึ่งผู้คนที่อาจอยู่กันคนละซีกโลกได้มาปรากฏตัวร่วมกัน ผู้คนเคลื่อนย้ายผ่านสภาพแวดล้อมแบบออฟไลน์และออนไลน์ที่หลากหลาย ท่ามกลางวัตถุภาวะและโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ที่ร่วมแสดงบทบาท แต่การเคลื่อนย้ายเหล่านี้ยังมีมิติความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ทำให้การเคลื่อนย้ายของข้อมูลข่าวสาร อุดมการณ์ สำนัก ผู้คน ในกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองไม่เป็นเนื้อเดียวกัน แต่แตกต่างกันทั้งทางกายภาพ ความหมาย และประสบการณ์

เนื้อหาส่วนนี้จะเสนอความเป็นไปได้ในเชิงประเด็นการศึกษา กรอบแนวคิด และเชิงวิธีวิทยาจากการประยุกต์ใช้กระบวนการเคลื่อนย้ายใหม่ในการศึกษา การเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัล บทความจะหยิบยกเป็นตัวอย่าง 4 ประเด็น ได้แก่ ประเด็นศึกษาเกี่ยวกับการก่อตัวของพื้นที่รูปแบบใหม่และการมาปรากฏตัว ร่วมกันของผู้คนในพื้นที่ที่สัมพันธ์กับเทคโนโลยีการสื่อสาร ประเด็นเกี่ยวกับ โครงสร้างพื้นฐานและวิถีภาวะที่ช่วยหนุนเสริมและควบคุมการเคลื่อนย้าย ประเด็น เกี่ยวกับความเป็นการเมืองของการเคลื่อนย้าย และประเด็นเกี่ยวกับวิธีวิทยา ในการศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองยุคดิจิทัล ดังนี้

พื้นที่ (Spatial) และการปรากฏตัวร่วมกัน (Co - Presence)

กระบวนการเคลื่อนย้ายนับเป็นกรอบหนึ่งในการทำความเข้าใจ ปฏิบัติการในเชิง “พื้นที่” ในโลกร่วมสมัยที่มีลักษณะเป็นสังคมเครือข่าย เมื่อเทคโนโลยีการสื่อสารสมัยใหม่ได้ผสานกับเครือข่ายการขนส่ง พื้นที่เมือง และการเชื่อมต่อทางสังคม เกิดเครือข่ายของการเคลื่อนย้ายที่หลากหลายที่สร้างการ เชื่อมต่อให้แก่พื้นที่ต่าง ๆ การเดินทางแบบเรียลไทม์ในอินเทอร์เน็ตได้ก้าวข้าม ระยะห่างทางภูมิศาสตร์ ในขณะที่เดียวกันก็เกิดพื้นที่ใหม่บนหน้าจอเครื่องมือ การสื่อสาร ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้คนทั่วโลกได้สร้างกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมือง มิติเชิงพื้นที่ของเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลนั้น เดิมทีมักถูกมองในแง่ตรงข้าม ระหว่างพื้นที่จริง - พื้นที่เสมือน โดยมองว่า พื้นที่หน้าจอเป็นเพียงโลกเสมือนที่เวิ้งว้าง ไม่จริงแท้ ในขณะที่พื้นที่เชิงวัตถุคือความจริงกว่า แต่มุมมองเช่นนี้ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์ ด้วยการชี้ให้เห็นว่าไม่มีพื้นที่ใดที่จริงน้อยกว่าหรือจริงมากกว่ากัน (Horst & Miller, 2012,P. 11-12) ความสัมพันธ์ในทุกสังคมไม่ได้ติดตรึงกับพื้นที่เดียว แต่เกี่ยวข้องกับ การเชื่อมต่อที่หลากหลาย ทั้งระยะไกลหรือใกล้ อาจจะอาศัยเทคโนโลยีหรือไม่ก็ได้ อาจจะสะดวกมากหรือน้อยต่างกัน อาจจะเห็นหน้าค่าตาหรือไม่ก็ตาม จึงไม่อาจ แบ่งแยกได้ด้วยข้อตรงข้ามว่าสิ่งใดจริงแท้ไปกว่ากัน ในขณะเดียวกัน ความใกล้ชิด ทางภูมิศาสตร์ก็ไม่จำเป็นต้องก่อให้เกิดความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนร่วมกัน เสมอไป แต่สามารถเกิดขึ้นได้แม้ว่าผู้คนจะไม่ได้อาศัยอยู่ใกล้ชิดกันก็ตาม (Urry, 2004,P.27-28) สิ่งที่อยู่ห่างกันก็สามารถเชื่อมต่อกันได้ ทั้งการปรากฏตัวร่วมกันทางกายภาพจากการเดินทางไปมาหาสู่กัน (Physical Co - Presence) และ การปรากฏตัวร่วมกันแบบใหม่จากเทคโนโลยีการสื่อสาร (Urry, 2004,P. 29)

สำหรับการปรากฏตัวร่วมกันแบบใหม่นี้ อาจเรียกได้หลายอย่างว่า “การปรากฏตัวร่วมกันผ่านสื่อ” (Mediated Co - Presence) (Thomas, 2012) หรือ “การปรากฏตัวร่วมกันผ่านการเชื่อมต่อ” (Connected Presence) ที่แสดงถึงศักยภาพของเทคโนโลยีในการนำพาให้ผู้คนที่มีความสนใจเดียวกันมาอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเดียวกัน (Like - Minded) (Morley, 2017,P. 169-170)

กรณีของการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัลนั้น เทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลได้มีบทบาทในการสร้างพื้นที่และก่อตัวเป็นชุมชนที่หลากหลายผ่านการเชื่อมต่อที่ข้ามพรมแดนทางภูมิศาสตร์ ผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองสามารถดำรงความสัมพันธ์ทางสังคมในพื้นที่มากกว่าหนึ่งแห่งโดยไม่จำเป็นต้องยึดโยงกับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ตนอาศัยอยู่ ตัวอย่างเช่น คนไทยที่อยู่ต่างแดน มีสถานะเป็นพลเมืองของประเทศอื่น อาศัยในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ที่ห่างไกลในอีกซีกโลกหนึ่ง ยังคงมีความรู้สึกยึดโยงกับประเทศไทย ติดตามข่าวสารเกี่ยวกับประเทศไทยผ่านเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัล รับรู้ถึงอัตลักษณ์และพื้นที่ของความเป็นคนไทยร่วมกัน และสามารถเข้าร่วมกับกลุ่มผู้ต่อต้านรัฐบาลรัฐบาลที่อยู่ในประเทศไทยได้เช่นกัน (ทีมข่าวบีบีซีไทย, 2563, กรกฎาคม 29) ในทำนองเดียวกันกับการเคลื่อนไหวร่วมกันของชาวไต้หวัน ฮองกง ไทย รวมถึงอินเดีย แม้มีอัตลักษณ์ทางเชื้อชาติไม่เหมือนกันและอยู่ในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ต่างกัน แต่ก็สร้างการเคลื่อนไหวร่วมกันผ่านแฮชแท็ก #MilkTeaAlliance (พันธมิตรชาวม) ในทวิตเตอร์ แสดงความรู้สึกถึงความเป็นชุมชนร่วมกันที่เชื่อมโยงด้วยวัฒนธรรมความชื่นชอบการดื่มชาวม ไม่เห็นด้วยกับนโยบายของรัฐบาลจีน และมีอุดมการณ์ต่อต้านรัฐบาลเหมือนกัน (ทีมข่าวโพสต์ทูเดย์, 2563, ตุลาคม 14) ทำนองเดียวกันกับกลุ่มผู้ประท้วงรัฐบาลในไทยในช่วงปี ค.ศ.2020 ที่แม้ว่าจะอยู่ต่างจังหวัดต่างภูมิภาค แต่ก็ได้สร้างชุมชนร่วมกันผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ เช่น แฟนเพจ กลุ่มเฟซบุ๊ก แอทแท็ก และสามารถขับเคลื่อนการเคลื่อนไหวบนท้องถนนร่วมกันแบบกระจายในหลายพื้นที่และหลายจังหวัดพร้อมกันทั่วประเทศ (ทีมข่าวมติชน, 2563, ตุลาคม 18)

เทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลยังชักนำให้ผู้เข้าร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองสามารถปรากฏตัวร่วมกันผ่านสื่อ เพื่อเป็นประจักษ์พยานที่มาอยู่ร่วมกันในเหตุการณ์เดียวกันและเวลาเดียวกันผ่านการเชื่อมต่อกับเครือข่ายสังคมออนไลน์ ก่อนหน้านั้นในขบวนการออกคิควายวอลล์สตรีท (Occupy Wall Street: OWS) ซึ่งเป็นขบวนการต่อต้านการทุจริตทางการเมืองในนครนิวยอร์ก ช่วงปี 2011

ผู้ประท้วงได้ปรากฏตัวพร้อมกันผ่านสื่อเพื่อสร้างความรู้สึกว่าตนไม่ได้ประท้วงอย่างโดดเดี่ยว โดยใช้ประโยชน์จากวิดีโอไลฟ์สดของโทรศัพท์เคลื่อนที่ หรือที่เรียกว่า ไมโครวิดีโอ (Micro - Video) ถ่ายทอดเหตุการณ์ประท้วงด้วยมุมมองทางเลือกที่แตกต่างจากสื่อกระแสหลัก ส่วนผู้ที่ไม่ได้มาร่วมในการประท้วงบนท้องถนนก็อาศัยวิดีโอไลฟ์สดดังกล่าวเฝ้าดูเหตุการณ์การประท้วงที่มาจากมุมมองของผู้ประท้วงด้วยเช่นกัน (Thomas, 2012) ในทำนองเดียวกันกับประเทศไทย ในขณะที่เกิดการประท้วงต่อต้านรัฐบาลไทย กลุ่มผู้ต่อต้านรัฐบาลไม่เพียงปรากฏตัวร่วมกันในทางกายภาพบนท้องถนนหรือจุดชุมนุมต่าง ๆ แต่ยังปรากฏตัวอยู่ร่วมในเหตุการณ์เดียวกันในช่วงเวลาเดียวกัน ผ่านการแสดงข้อความบอกเล่าเหตุการณ์ในทวีตเตอร์แบบเรียลไทม์และการรับชมเหตุการณ์ผ่านไลฟ์สดไปพร้อม ๆ กัน เช่น การไลฟ์สดโดยเพจประชาไท (ประชาไท, 2563: ออนไลน์)

ปรากฏการณ์ข้างต้นสะท้อนการก้าวข้ามข้อจำกัดด้านเวลาแบบเดิมอีกด้วย ผู้ชุมนุมที่อยู่ต่างพื้นที่หรือต่างเส้นเวลาทางภูมิศาสตร์ ได้ร่วมกันก่อร่างช่วงเวลาที่มีความหมายทางสังคมขึ้นมา ผู้คนร่วมสร้างบรรยากาศการแลกเปลี่ยนที่ทวีความเข้มข้นมากขึ้นเรื่อย ๆ ในสนามดิจิทัล จนเป็นแรงมุ่งมาดปรารถนาที่จะส่งเสียงประท้วงร่วมกัน ในขณะเดียวกันก็เกิดช่วงขณะของเวลาที่ผู้คนต่างรอคอยอย่างใจจดจ่อว่าจุดนัดหมายประท้วงแบบออฟไลน์จะปักหมุดลง ณ ที่ไหนและเวลาใด ผู้คนเข้าร่วมการประท้วงได้ภายในเวลาเสี้ยววินาที ประสบการณ์การประท้วงนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ทั้งในแบบเรียลไทม์หรือติดตามย้อนหลัง ขณะที่ร่างทางกายภาพของคน ๆ หนึ่งกำลังรับประทานอาหารเช้ากับครอบครัว ก็อาจจะเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่เขากำลังเข้าร่วมการประท้วงในยามเย็นกับผู้ชุมนุมที่อยู่อีกซีกโลก

การสื่อสารดิจิทัลได้เปิดสนามทางสังคมที่ผู้คนสามารถอยู่ในพื้นที่และเวลาทางสังคมมากกว่าหนึ่งแห่งไปพร้อมกัน ไม่ได้จำกัดแค่ในหน่วยของพื้นที่และเวลาเดียวอีกต่อไป แต่สามารถเชื่อมโยงกับหน่วยอื่น ๆ ในขอบเขตที่กว้างไกลออกไป ผู้คนเกี่ยวข้องและตระหนักถึงผลกระทบจากสิ่งไกลตัวมากขึ้น เหตุการณ์ที่เกิดห่างไกล เช่น วิกฤตหมอกควัน การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ขั้วโลกเหนือ การเหยียดคนผิวดำในต่างประเทศ ก็สามารถส่งผลกระทบและเรียกร้องให้ผู้คนอีกซีกโลกต้องมีส่วนร่วมตระหนัก สิ่งเหล่านี้อาจเรียกว่าสภาวะของการสลายเส้นแบ่งขอบเขตแบบเดิม (Deterritorialization) สิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ถูกรัดตรึงในพื้นที่และเวลาที่จำเพาะเจาะจงเท่านั้น (Dislocating) แต่สามารถข้ามหน่วยไปเชื่อมโยงกับ

อีกหน่วยที่ไกลออกไป อย่างไรก็ตาม ขอบเขตของพื้นที่และเวลาก็ไม่เคยหายไปไหน แต่มีการสร้างขึ้นใหม่ (Reterritorialization) ซ้ำแล้วซ้ำเล่าในวิถีทางที่ต่างออกไป ขอบเขตใหม่นี้อาจไม่ได้ก่อร่างด้วยวิธีคิดทางภูมิศาสตร์และเส้นเวลาโลก แต่อาจเกิดขึ้นจากอัตลักษณ์ ความรู้สึก สำนึก หรือจินตนาการบางอย่างร่วมกันของผู้คน หน่วยของการศึกษาที่ผู้วิจัยมองหาอาจไม่ใช่หน่วยของพื้นที่และเวลาแบบเดิมอีกต่อไป แต่เป็นหน่วยของพื้นที่และเวลาที่ถูกขีดเขียนขึ้นมาใหม่นี้เอง

โครงสร้างพื้นฐาน (Infrastructures) และวัสดุภาวะ (Materiality)

กระบวนการเคลื่อนย้ายใหม่ทำให้ตระหนักดีว่าการเคลื่อนย้ายต่างๆ มีหลายองค์ประกอบเชิงวัตถุที่พัวพันกับการเคลื่อนย้าย เช่น โทรศัพท์เคลื่อนที่ สมาร์ทโฟน และมีจุดเชื่อมต่อ (Nodes) เช่น โรงแรม สนามบิน เสาสัญญาณโทรศัพท์ ที่แสดงบทบาทเป็นโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งตัวมันเองไม่ได้เคลื่อนย้าย (Immobility) แต่ทำหน้าที่เชื่อมต่อและจัดระเบียบการไหลเวียนของสิ่งต่างๆ ให้สามารถเคลื่อนย้ายได้ พร้อมกับเป็นพรมแดนที่จำกัดและควบคุมระเบียบของการเคลื่อนไหว (Sheller & Urry, 2006: 212-214)

กรณีของการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้น ต้องอาศัยจุดเชื่อมต่อโครงสร้างพื้นฐาน และองค์ประกอบเชิงวัตถุเช่นกัน เพื่อให้เกิดการไหลเวียนเป็นเครือข่ายของผู้คน ข้อมูลข่าวสาร และอุดมการณ์ สำหรับโครงสร้างพื้นฐานมักได้รับการหยิบยกมาถกเถียงบ่อยครั้งในการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัล คือโครงสร้างพื้นฐานโทรคมนาคม ในฐานะปัจจัยหนึ่ง queื้อให้เกิดการไหลเวียนของข้อมูลข่าวสาร และความคิด (Sivitanides & Shah, 2011, P. 2) นอกจากนี้ ยังรวมถึงตราบะกนโยบาย และซอฟต์แวร์หรือระบบคอมพิวเตอร์ที่อยู่เบื้องหลังสถาปัตยกรรมในเครือข่ายออนไลน์ ถ้าหากโครงสร้างพื้นฐานด้านอินเทอร์เน็ต ซอฟต์แวร์ และระบบคอมพิวเตอร์เหมาะสม ก็จะเอื้อต่อการเคลื่อนไหวทางการเมือง เช่น การมีระบบการรักษาความเป็นส่วนตัวของผู้ใช้งานจะช่วยปกป้องผู้คนจากการถูกสอดส่องเฝ้าระวังโดยรัฐ การมีระบบการแบ่งปันข้อมูลจะเอื้อให้เกิดวัฒนธรรมเสรี เป็นต้น (Forlano, 2006, P. 53) แต่โครงสร้างพื้นฐานก็อาจนำไปสู่ปฏิบัติการในแง่ลบได้เช่นกัน เช่น ทวิตเตอร์มีโครงสร้างพื้นฐานด้านตราบะกที่เอื้อให้คนที่มื้ทัศนะกทางการเมืองแบบเดียวกันมาอยู่ร่วมกันและเห็นคล้อยตามกันได้ง่าย (Oliver, 2020, P. 25-32) นอกจากนี้ หากถอยจากแง่มุมอินเทอร์เน็ตเป็น

ศูนย์กลาง ผู้ศึกษายังสามารถพิจารณาโครงสร้างพื้นฐานอื่น ๆ ที่พัวพันกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองอีกมาก เช่น ถนน ป้ายรถเมล์ ซึ่งไม่เพียงจัดการการไหลเวียนของผู้คน แต่ยังชักนำให้ผู้คนมาร่วมสื่อสารความหมายของการต่อต้าน เช่น การขีดเขียนข้อความและพ่นสีบนป้ายรถเมล์และบนท้องถนนเพื่อแสดงจุดยืนของการเคลื่อนไหว (Forlano, 2006, P. 53-56)

ทั้งนี้ ไม่อาจหักทักได้เสียทีเดียวว่าโครงสร้างพื้นฐานเป็นตัวการหนุนเสริมให้การไหลเวียนของผู้คน ความคิด และข้อมูลข่าวสารดำเนินไปอย่างรวดเร็วในโครงสร้างพื้นฐานย่อมไม่อาจตัดขาดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ในบางบริบทที่จำเพาะเจาะจง โครงสร้างพื้นฐานอาจถูกขัดขวางไม่ให้สร้างการไหลเวียนด้วยเช่นกัน การรบกวนนี้อาจเกิดขึ้นจากการทำให้โครงสร้างพื้นฐานหยุดชะงัก เช่น รัฐบาลเมียนมาร์ปิดกั้นระบบอินเทอร์เน็ตเพื่อไม่ให้ผู้ชุมนุมประท้วงสื่อสารได้โดยสะดวก (ทีมข่าวไทยรัฐ, 2564, 1 มีนาคม) โครงสร้างพื้นฐานยังสามารถเป็นกลไกช่วยหนุนเสริมเครือข่ายและมาตรการการสอดส่องเฝ้าระวังโดยรัฐบาล ทำให้รัฐบาลจัดการกับนักเคลื่อนไหวได้สะดวกยิ่งขึ้น ในทางกลับกัน นักเคลื่อนไหวก็รับมือโดยอาศัยโครงสร้างพื้นฐานที่เป็นจุดเชื่อมต่อ แพลตฟอร์มและอุปกรณ์ทางเลือกอื่น เพื่อให้การไหลเวียนดำเนินต่อไปได้อย่างสะดวกและปลอดภัย เช่น ในขณะที่กล้องวงจรปิดกลายเป็นโครงสร้างพื้นฐานให้รัฐบาลจีนสอดส่องผู้ประท้วงชาวฮ่องกงได้ หน้ากากได้เป็นองค์ประกอบเชิงวัตถุที่สำคัญซึ่งผู้ประท้วงใช้ปกปิดใบหน้าของตน (Hu, 2019, September 12) ในขณะที่การประชุมประท้วงมีผู้คนหนาแน่นเกินไปจนเชื่อมต่อสัญญาณอินเทอร์เน็ตไม่ได้ ผู้ชุมนุมอาจจะหันมาใช้สัญญาณบลูทูธแทนเพื่อติดต่อสื่อสารกันในระยะใกล้ ในขณะที่รัฐบาลวางแผนควบคุมเนื้อหาในเฟซบุ๊ก ผู้ชุมนุมอาจจะหันมาใช้แพลตฟอร์มอื่นเพื่อหลีกเลี่ยงการควบคุมโดยรัฐบาล (ทีมข่าวสดออนไลน์, 2563, ตุลาคม 19)

การศึกษาประเด็นโครงสร้างพื้นฐานควรพิจารณาแง่มุมที่เป็นวัตถุภาวะ (Materiality) ของโครงสร้างพื้นฐาน ในฐานะ “สิ่ง” (Things) ที่เป็นองค์ประกอบเชิงวัตถุซึ่งสร้างการปะทะไหลเวียนร่วมกัน สำหรับแง่มุมเชิงวัตถุของสื่อสังคมออนไลน์ ซึ่งมักถูกหยิบยกมากล่าวถึงบ่อยครั้งในการเคลื่อนไหวทางการเมืองนั้น เช่น อุปกรณ์คอมพิวเตอร์ เสาสัญญาณ โทรศัพท์เคลื่อนที่ และสมาร์ตโฟน ฯลฯ องค์ประกอบเหล่านี้ได้ปะทะกันและร่วมสร้างเงื่อนไขในบริบทที่จำเพาะเจาะจง เช่น ในเหตุการณ์ปฏิวัติที่อียิปต์ ในช่วงปี 2011 ในขณะที่นักวิชาการบางส่วน

เฉลิมฉลองว่าปรากฏการณ์สะท้อนภาพการปฏิวัติที่เกิดจากการใช้สื่อสังคมออนไลน์ แต่ในความเป็นจริงแล้ว แม้ชาวอียิปต์ส่วนใหญ่ใช้โทรศัพท์เคลื่อนที่ที่เป็นเครื่องมือสื่อสารในชีวิตประจำวัน แต่โทรศัพท์บางรุ่นเท่านั้นที่เป็น “สมาร์ทโฟน” และส่วนใหญ่เชื่อมต่อสัญญาณออนไลน์ไม่ได้ เสาสัญญาณของอินเทอร์เน็ตไม่ได้แพร่หลายในอียิปต์ มีคนเพียงจำนวนน้อยที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ นักเคลื่อนไหวเพียงบางส่วนเท่านั้นที่เป็นเจ้าของ “สมาร์ทโฟน” ดังนั้น โทรศัพท์ที่มีบทบาทในการส่งต่อข้อมูลข่าวสาร กลับเป็นโทรศัพท์เคลื่อนที่ที่ไม่ใช่สมาร์ทโฟนที่ช่วยข้ามเส้นความเหลื่อมล้ำทางเทคโนโลยี ผู้ที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ตไม่ได้ จะส่งข้อความผ่านทางโทรศัพท์เคลื่อนที่ (SMS) ไปยังผู้ที่เข้าถึงอินเทอร์เน็ตได้ เพื่อให้ส่งต่อข่าวสารในแพลตฟอร์มออนไลน์ (Allmann, 2014, September 5) ส่วนในบริบทของประเทศไทย แม้สมาร์ทโฟนกลายเป็นองค์ประกอบเชิงวัตถุที่สำคัญที่ผู้ชุมนุมแทบทุกคนเป็นเจ้าของ แต่ผู้ชุมนุมอาจพบว่าไม่สามารถใช้สมาร์ทโฟนติดต่อสื่อสารระหว่างชุมนุมได้ เพราะสัญญาณไม่เพียงพอในที่มีการชุมนุมหนาแน่น แต่สมาร์ทโฟนกลับมีบทบาทเป็นเครื่องมือสื่อสารเชิงสัญลักษณ์ ผู้ชุมนุมพลิกแพลงการใช้สมาร์ทโฟนในอีกรูปแบบหนึ่ง เปิดแสงจากหน้าจอ หรือเปิดแฟลชแทนไฟฉาย แล้วโบกโบยไปพร้อม ๆ กันจนดูคล้ายแสงดาวนับพันดวงกำลังส่องแสง เพื่อเป็นตัวแทนของแสงสว่างและการสื่อสารความหวังอย่างสันติ

การเมืองของการเคลื่อนย้าย (Politics of Mobility)

กระบวนการเคลื่อนย้ายใหม่นั้น ยังมีข้อชวนตระหนักว่า ในทุกการเคลื่อนย้ายนั้นมีแง่มุมทางการเมืองที่ทำให้แต่ละการเคลื่อนย้ายมีรูปแบบ ความหมาย และประสบการณ์ไม่เหมือนกัน เนื้อหาส่วนนี้จะกล่าวถึงความเป็นไปได้ในเชิงกรอบแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเมืองของการเคลื่อนย้ายในการวิเคราะห์การเคลื่อนไหวทางการเมืองดิจิทัล กรอบแนวคิดดังกล่าวพัฒนาโดยนักวิชาการชาวอังกฤษ ทิม แครสเวลล์ (Tim Cresswell, 2010) ซึ่งต้องการขยายภูมิทัศน์ทางทฤษฎีในการศึกษาการเคลื่อนย้ายให้ผู้ศึกษาสามารถมองเห็นการเคลื่อนย้ายในเชิงการเมืองและอำนาจ

แครสเวลล์เสนอว่า การศึกษาการเคลื่อนย้ายควรชี้ให้เห็นความสัมพันธ์กันระหว่างมิติต่าง ๆ ใน 3 มิติ ได้แก่ 1. มิติการเคลื่อนย้ายเชิงกายภาพ (Movement) เช่น ความถี่ ความเร็ว เส้นทาง ฯลฯ 2. มิติความหมายเชิงภาพแทน

(Representation) เช่น การผจญภัย เสรีภาพ ภัยคุกคาม ฯลฯ และ 3. มิติประสบการณ์เชิงปฏิบัติการ (Practice) เช่น ท่วงท่า กริยา ทักษะ ความยาก ลำบาก แรงเสียดทาน ฯลฯ ทั้งนี้ แต่ละมิติจะมีความเป็นการเมืองของการเคลื่อนย้าย เกิดขึ้น ที่สัมพันธ์กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม (Cresswell, 2010, P. 19-20)

ความเป็นการเมืองในมิติเชิงกายภาพอาจตั้งต้นศึกษาได้จากการเริ่มตั้งคำถามว่าเหตุใดคนบางกลุ่มจึงเคลื่อนย้ายได้รวดเร็วกว่าและไปได้ไกลกว่าคนอีกกลุ่ม ในกรณีการสื่อสารของการเคลื่อนไหวทางการเมืองดิจิทัลในประเทศไทยนั้น อาจเป็นการตั้งข้อสังเกตเบื้องต้นว่า ในขณะที่ข้อมูลข่าวสารการเคลื่อนไหวของกลุ่มเยาวชนคนละครายแพร่และกระจายผ่านสื่อสังคมออนไลน์กว้างขวาง และมีความถี่สูง แต่เหตุใดในทางตรงกันข้าม ข่าวสารการปกปิดหลักเคลื่อนไหวของกลุ่มชาวนาและกลุ่มชาวประมงบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาลกลับกระจายในแวดวงที่จำกัดกว่า

ส่วนความเป็นการเมืองในมิติเชิงภาพแทนอาจตั้งประเด็นโดยเริ่มจากการพิจารณาว่า เหตุใดการเคลื่อนย้ายของคนแต่ละกลุ่มจึงมีความหมายเชิงคุณค่าและการเล่าเรื่องแตกต่างกัน ในกรณีการสื่อสารของการเคลื่อนไหวทางการเมืองดิจิทัลในประเทศไทยนั้น อาจเป็นการสนใจศึกษาว่า ขณะที่การไหลเวียนของอุดมการณ์สตรีนิยมดูเหมือนได้รับการตอบรับมากขึ้น แต่เหตุใดในทางตรงกันข้าม การเคลื่อนไหวไหลเวียนของอุดมการณ์สตรีนิยมในทวิตเตอร์ของไทยมักถูกตีความในแง่ลบ ผู้ใช้ที่กระจายอุดมการณ์สตรีนิยมในทวิตเตอร์ อาจถูกตั้งชื่อเชิงเหยียดหยามว่า “เฟมทวิตขยะสังคม” และมีการตั้งกลุ่มเพื่อชี้ช่องให้กระทำความรุนแรงต่อผู้ใช้ที่ถูกระบุว่า เป็น “เฟมทวิต” (Feminista, 2563, 20 มิถุนายน)

ในขณะที่ความเป็นการเมืองในมิติเชิงปฏิบัติ สามารถการเริ่มต้นจากพิจารณาว่า เหตุใดการเคลื่อนย้ายของคนบางกลุ่มจึงมีเส้นทางการเคลื่อนย้ายและความสะดวกสบายต่างกัน ในกรณีการสื่อสารของการเคลื่อนไหวทางการเมืองดิจิทัลในประเทศไทยนั้น อาจเป็นการสนใจศึกษาว่าในขณะที่การเคลื่อนไหวสื่อสารแนวคิดราชาชาตินิยมอาจสะดวกง่ายดายกว่านัก แต่เหตุใดในทางตรงกันข้าม การเคลื่อนไหวสื่อสารแนวคิดปฏิรูปสถาบันพระมหากษัตริย์กลับพบกับอุปสรรคอย่างมาก เช่น การถูกปิดกั้น การถูกจับกุม การถูกเผาทำลายหนังสือและสิ่งพิมพ์

ทั้งนี้ เพื่อสร้างข้อสันนิษฐานในการตอบประเด็นคำถามเกี่ยวกับการเมืองของการเคลื่อนย้ายดังกล่าว เครสเวลล์เสนอให้เริ่มจากการวิเคราะห์ห้องค์ประกอบ

ของการเคลื่อนย้าย 6 องค์ประกอบที่สัมพันธ์กับความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคม ได้แก่ 1. แรงจูงใจของการเคลื่อนย้าย (Motive Force) 2. ความเร็ว (Speed) 3. จังหวะ (Rhythm) 4. เส้นทาง (Route) 5. ประสบการณ์เชิงผัสสะ (Experience) และ 6. แรงเสียดทาน (Friction) อย่างไรก็ตามงานศึกษาชิ้นหนึ่งไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงทุกองค์ประกอบนี้ ผู้ศึกษาอาจหยิบยกองค์ประกอบอย่างใดอย่างหนึ่งมาพิจารณาเชิงลึก ดีแต่ให้เห็นว่าองค์ประกอบเหล่านี้แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจอย่างไร และสร้างเงื่อนไขให้การเคลื่อนย้ายที่ต่างกรรมต่างวาระมีมิติเชิงกายภาพภาพตัวแทน และประสบการณ์อย่างไร (Cresswell, 2010, P. 21-26)

กรอบคิดดังกล่าวนี้สามารถนำมาพิจารณามิติการสื่อสารในกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัลได้อย่างน่าสนใจ ยกตัวอย่างเช่น องค์ประกอบด้าน “แรงเสียดทาน” ช่วยเตือนมิให้ผู้ศึกษาหลงเข้าใจผิดไปว่า โลกในปัจจุบันเป็นโลกที่ทุกสิ่งเคลื่อนย้ายถ่ายเทได้อย่างความสะดวกสบาย ในทางกลับกันมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่สร้างแรงเสียดทานแก่การเคลื่อนย้าย การเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศไทยช่วง ค.ศ.2020 ต้องเผชิญกับการกำกับดูแลของรัฐที่เข้มแข็งและฐานคิดเดิมที่ฝังรากลึกอาจเป็นแรงเสียดทานซึ่งขัดขวางการเคลื่อนย้ายไหลเวียนของแนวคิดและการเดินทางผู้คนที่ต้องการสื่อสารทางการเมือง นอกจากนี้ยังถูกรบกวนด้วยข้อมูลปลอม ข้อมูลแสดงความเกลียดชัง ข้อมูลจากการด่าทอจนทำให้ข้อมูลข่าวสารและความคิดเชิงอุดมการณ์ที่เป็นแก่นหลักของกลุ่มนักเคลื่อนไหวไม่สามารถสื่อสารได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื้อหาทางการเมืองของนักเคลื่อนไหวอาจถูกตีความในแง่ลบว่า ขาดความชอบธรรมและทำให้กลุ่มนักเคลื่อนไหวอาจต้องพบประสบการณ์การถูกรุมประณามในสื่อสังคมออนไลน์ หรือ “ถูกทัวร์ลง” และเผชิญประสบการณ์ของความเหนื่อยยาก ความโกรธแค้น รวมถึงความผิดหวังซ้ำแล้วซ้ำเล่าที่ไม่สามารถสื่อสารให้สังคมเข้าใจได้

ในทำนองเดียวกัน ชุดข้อมูลจากเหตุการณ์ประท้วงเดียวกัน แต่หากเคลื่อนย้ายด้วยองค์ประกอบด้าน “เส้นทาง” ที่ต่างกรรมต่างวาระ เช่น ข้อมูลที่เคลื่อนย้ายผ่านสื่อพลเมือง และข้อมูลที่เคลื่อนย้ายผ่านสื่อกระแสหลักจากสถานีโทรทัศน์แห่งชาติ ย่อมจะแสดงมิติเชิงกายภาพ ความหมาย และปฏิบัติการไม่เหมือนกัน ก่อนหน้านี้มีการศึกษาการประท้วง Toronto G20 ปี ค.ศ. 2010 การจลาจลในอียิปต์ในช่วงต้นปี ค.ศ. 2011 และการประท้วงในนิวเดลีในเดือนธันวาคมปี ค.ศ. 2012 ขณะนั้นสื่อกระแสหลักถูกควบคุมอย่างหนักโดยรัฐบาล ข่าวสาร

การเคลื่อนไหวซึ่งไหลผ่านสื่อกระแสหลักขณะนั้น จึงมักแสดงนัยที่สร้างความไม่ชอบธรรมให้แก่การประท้วง แรงจูงใจในการเลือกข่าวมาจากหลักเกณฑ์เรื่องคุณค่าความเป็นข่าวด้านความร่ำอารมณ์ เหตุการณ์การประท้วงมักถูกนำเสนอโดยตัดแบ่งเป็นฉากเป็นตอน (Episodic Perspective) ไม่ได้แสดงให้เห็นภาพใหญ่หรือประเด็นสำคัญที่นักเคลื่อนไหวต้องการสื่อสาร ตรงกันข้ามกับข่าวสารจากมุมมองของนักเคลื่อนไหวที่ไหลเวียนผ่านสื่อสังคมออนไลน์ แต่ด้วยการไหลเวียนที่รวดเร็ว ความถี่สูง และจำนวนข้อมูลมาก กลับพบว่ายากที่จะดึงสาธารณะชนให้สนใจสาระของการประท้วงอย่างจริงจัง (Poell, 2020)

ชาติพันธุ์วรรณนาหลายสนาม (Multi-Sited Ethnography)

การเคลื่อนย้ายเป็นส่วนหนึ่งของการสื่อสารเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมือง ผู้ร่วมการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัลไม่ได้มุ่งปักหลักในสนามเดียว แต่เคลื่อนย้ายไปในสภาพแวดล้อมทางวัตถุที่หลากหลาย ผ่านพื้นที่ทางกายภาพหลายจุดและพื้นที่ออนไลน์ในหลายแพลตฟอร์ม ดังเห็นได้จากกรณีการเคลื่อนไหวทางการเมืองในประเทศไทยในปี ค.ศ.2020 สังคมได้เห็นรูปแบบการประท้วงแบบดาวกระจายที่เกิดขึ้นพร้อมกันในหลายพื้นที่ หรือการประท้วงแบบแฟลชม็อบที่อาศัยเวลาเพียงไม่กี่ชั่วโมงก่อนจะแยกย้ายกันไป และผู้ประท้วงก็มีการส่งผ่านข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อหลากหลาย ปรากฏการณ์นี้ชี้ว่าการเคลื่อนย้ายไม่เพียงเป็นส่วนหนึ่งของปรากฏการณ์ แต่การเคลื่อนย้ายกำลังกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัยที่ผู้วิจัยไม่อาจยึดติดอยู่กับสนามวิจัยเพียงแห่งเดียวอีกต่อไป

ประเด็นนี้ชวนให้พิจารณาข้อท้าทายของจอร์จ มาร์คัส (George Marcus) นักวิชาการชาวอังกฤษ เขาเสนอว่าในโลกที่กลุ่มตัวแสดงไม่ได้ยึดติดอยู่ในพื้นที่ใดเพียงที่เดียว แต่รู้สึกว่าการใช้ชีวิตร่วมกันกับผู้คนในพื้นที่อื่น ๆ “วิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณนาหลายสนาม” อาจเป็นหนึ่งในความเป็นไปได้เชิงวิวิธวิทยา นักวิจัยต้องทำงานเก็บข้อมูลจากหลายสนาม แทนที่จะขลุกอยู่กับพื้นที่แห่งเดียว (Marcus, 1999) โดยเฉพาะเมื่อเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลมีบทบาทมากขึ้น สนามในการศึกษาที่หลากหลายนี้ควรรวมถึงการเก็บข้อมูลจากสนามออนไลน์ร่วมด้วย (Pink et al., 2016, P. 107)

ในทำนองเดียวกัน การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาที่สนใจบทบาทของเทคโนโลยีและการเคลื่อนไหวทางการเมืองทั้งในโลกตะวันตกและโลกนอกตะวันตก ต่างชี้ให้เห็นแนวโน้มการเก็บรวบรวมทั้งข้อมูลหลายสนาม รวมทั้งออฟไลน์และ

ออนไลน์ นับแต่ช่วงปี ค.ศ.2011 ได้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคมหลายแห่งทั่วโลก ที่สร้างแรงกระเพื่อมถึงกัน ตั้งแต่การปฏิวัติอียิปต์ที่ทำให้ไปสู่การเคลื่อนไหว อหรับสปริง รวมถึงการเคลื่อนไหวต่อต้านมาตรการรัดเข็มขัด (Anti - Austerity Movement) ในหลายประเทศในสหภาพยุโรป ตลอดจนการเคลื่อนไหวออกคิวพาย (Occupy Movement) ที่แพร่กระจายในสหรัฐอเมริกาและยังแผ่ไปทั่วโลก สื่อสังคมออนไลน์ขณะนั้นมีบทบาทยิ่งกว่าการเป็นเครื่องมือและช่องทางการสื่อสาร แต่เป็น ปฏิบัติการเชิงการสื่อสาร (communicative practices) ที่ร่วมก่อร่างรูปแบบเฉพาะ ของการเคลื่อนไหวทางสังคม การวิจัยปรากฏการณ์ที่โยงใยถึงกันนี้จึงไม่เหมาะกับการเก็บข้อมูลแบบแยกส่วน การวิจัยจึงได้ศึกษาโดยวิธีชาติพันธุ์วรรณาหลายสนาม เข้าไปมีส่วนร่วมในการชุมนุมสาธารณะทั้งทางออนไลน์ ออฟไลน์ และสัมภาษณ์ เชิงลึกนักเคลื่อนไหวกว่า 80 คน ตั้งแต่อียิปต์ สเปน รวมถึงสหรัฐอเมริกา และ เก็บข้อมูลบางส่วนในกรีซ ตุนิเซีย และสหราชอาณาจักร (Gerbaudo, 2012) นอกจากนี้ การทบทวนข้อมูลภาคสนามของนักมานุษยวิทยาในขบวนการเคลื่อนไหว ทางสังคมในบาร์เซโลนา ค.ศ.2008 (Postill and Pink, 2012) และการเคลื่อนไหว ทางการเมืองของเยาวชนในซิมบับเวและแอฟริกาใต้ตั้งแต่ ปี ค.ศ.2011-2013 (Mare, 2017) ซึ่งขณะนั้นเฟซบุ๊ก ทวิตเตอร์ บล็อก เป็นสื่อสังคมออนไลน์ผู้คนใช้กัน ได้แสดงนัยสอดคล้องกันว่า การเคลื่อนไหวเกิดขึ้นทั้งผ่านทางออฟไลน์และออนไลน์ ในลักษณะที่สัมพันธ์อย่างลึกซึ้ง การศึกษาแบบแยกส่วนอาจจะเป็นวิธีการที่ผิดจาก สภาพความจริง ผู้ศึกษาควรชี้ให้เห็นบทบาทที่ควบคู่กันของการสื่อสารทั้งออนไลน์ และออฟไลน์ โดยควรปฏิสัมพันธ์กับสนามหลายแห่งทั้งออนไลน์และออฟไลน์ การสังเกตการณ์ผู้เข้าร่วมการประท้วงทางออฟไลน์และออนไลน์อย่างเข้มข้น ร่วมกับการวิเคราะห์ข้อมูลดิจิทัลในหลายแพลตฟอร์ม ทั้งกระทู้ เว็บไซต์ รวมถึง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เพื่อศึกษาการเคลื่อนไหวในยุคดิจิทัล

นับจากปรากฏการณ์ข้างต้นจนถึงปัจจุบัน สังคมได้เห็นการสื่อสาร เพื่อเคลื่อนไหวทางสังคมที่แสดงถึงความเชื่อมโยงในหลายพื้นที่และเวลามากขึ้น ตั้งแต่ปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวเพื่อประณามการคุกคามทางเพศ (#MeToo Movement) ธรณรงค์ต่อต้านความรุนแรงทางเชื้อชาติต่อคนดำ (Black Lives Matter) การเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิความหลากหลายทางเพศ (LGBT) การณรงค์การ เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Movement) ที่โยงใยสำนึกร่วมของผู้คน หลายภูมิภาคทั่วโลกให้ร่วมสร้างช่วงเวลาแห่งการเคลื่อนไหวพร้อมกัน และส่งต่อแรง

กระเพื่อมถึงกัน การศึกษาหลายสนามอาจไม่ได้จำกัดแค่การศึกษาความเชื่อมโยงแบบข้ามพรมแดนรัฐชาติ หรือความเชื่อมโยงระหว่างสื่อออนไลน์และออฟไลน์เท่านั้น แต่เป็นการติดตามร่องรอยความเชื่อมโยงของสนามที่เป็นหน่วยทางสังคมที่หลากหลาย เช่น พิพิธภัณฑสถานประวัติศาสตร์ บ้านเกิดของนักเคลื่อนไหว สถานีข่าวที่นักข่าวการเมืองกำลังทำงาน ท้องถนนหลายสายที่มีการนัดหมายชุมนุม รัฐสภาที่มีการเสนอร่างกฎหมาย สถานีตำรวจ เรือข้ามฟาก มหาวิทยาลัย ไปจนถึงสื่อสังคมออนไลน์แต่ละชนิด กระทั่งข่าว และห้องสนทนากลุ่ม ซึ่งในช่วงขณะหนึ่ง ได้เข้ามาพัวพันและมีบทบาทร่วมกันอย่างไม่คาดคิด

ท้ายที่สุด ในทางญาณวิทยานั้น การศึกษาแบบหลายสนามจะมีคุณูปการอย่างยิ่งในการพาให้นักวิจัยก้าวพ้นจากการหมกมุ่นสนใจเรื่องเล็ก ๆ ระดับจุลภาคที่เกิดขึ้นในพื้นที่หนึ่งได้เพียงอย่างเดียว ไปสู่การทำแผนที่ของประเด็น ขยายความสนใจไปยังพื้นที่อื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงด้วยกัน จนทำให้ผู้วิจัยสามารถเชื่อมโยงเห็นภาพใหญ่ของปรากฏการณ์ในระดับมหภาคอีกด้วย (Marcus, 1999)

สรุป

ในโลกร่วมสมัยที่เต็มไปด้วยการเคลื่อนย้ายที่มีอย่างหลากหลาย และการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัล ทำให้มันทัศน์เกี่ยวกับการเคลื่อนย้ายในทางมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ได้เปลี่ยนโฉมหน้าไป เกิดกระแสคิดที่เป็นจุดเปลี่ยนใหม่เกี่ยวกับการเคลื่อนย้าย ซึ่งชวนให้พิจารณาการเคลื่อนย้ายในฐานะที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิตสมัยใหม่ โดยปรากฏการณ์การเคลื่อนย้ายในโลกร่วมสมัยอย่างหนึ่งที่น่าสนใจคือ กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองที่เกิดขึ้นคู่ขนานไปกับการพัฒนาเทคโนโลยีการสื่อสารสารสนเทศ นับแต่การเคลื่อนไหวอาหรับสปริง จนถึงเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเยาวชนชาวฮ่องกง ชาวไทย และเมียนมาร์ สะท้อนให้เห็นประเด็นของการเคลื่อนย้ายในหลายมิติ เช่น การเคลื่อนย้ายของอุดมการณ์ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ที่ข้ามพรมแดนรัฐชาติ การเคลื่อนย้ายของผู้คนที่มาร่วมชุมนุมบนท้องถนนผ่านกระแสผลักดันในโลกโซเชียล

แม้ว่าเทคโนโลยีการสื่อสารดิจิทัลจะมีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทิศทางการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมือง แต่ศักยภาพในการสร้างผลกระทบนั้นเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องพิจารณาเป็นกรณีไปตามบริบทที่จำเพาะเจาะจง ไม่อาจด่วนสรุป

ในเชิงยุทธศาสตร์หรือดีสโทเปีย ด้วยคำอธิบายในเชิงภาพรวมตามทฤษฎีตะวันตก แต่เพียงอย่างเดียว และควรข้ามพ้นแนวคิดที่เน้นย้ำว่า อิทธิพลของเทคโนโลยีการสื่อสารเป็นเงื่อนไขหลักที่ปฏิวัติการเคลื่อนไหวทางการเมือง แต่ควรมองเห็นว่า เทคโนโลยีเป็นส่วนหนึ่งของความสัมพันธ์ที่กว้างกว่า นอกจากนี้ ควรก้าวพ้นจากการให้ความสำคัญแก่อินเทอร์เน็ตเป็นศูนย์กลางการศึกษาจนมองข้ามวิธีการสื่อสารรูปแบบอื่น โดยเฉพาะการสื่อสารมวลชนหรือการสื่อสารแบบดั้งเดิมที่ยังมีบทบาทร่วมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองเดียวกัน

บทความเสนออีกด้วยว่า กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ได้ช่วยเผยให้เห็นความเป็นไปได้ในเชิงประเด็นแก่การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัลในหลายแง่มุม ได้แก่ ประเด็นพื้นที่และการมาปรากฏตัวร่วมกันของผู้คนในพื้นที่ผ่านเทคโนโลยีการสื่อสาร ดังเห็นได้จากการที่ผู้มีอุดมการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ สามารถอาศัยศักยภาพของโทรศัพท์เคลื่อนที่และสื่อระบุที่ติดตั้งตำแหน่งต่าง ๆ ในการสร้างพื้นที่และรูปแบบของการมารวมอยู่ด้วยกัน ส่วนอีกประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้างพื้นฐานและวัตุภาวะ ดังเห็นได้จากการเคลื่อนไหวทางการเมืองดิจิทัลต้องอาศัยทั้งโครงสร้างพื้นฐานทางการเมืองสื่อสารต่าง ๆ เช่น เครือข่ายสายเคเบิล เสาส่งสัญญาณ และวัตุภาวะ เช่น โทรศัพท์เคลื่อนที่เพื่อหนุนเสริมการไหลของผู้คน ข้อมูล อุดมการณ์ ฯลฯ แต่โครงสร้างนั้นก็อาจจำกัดและควบคุมการเคลื่อนย้ายได้เช่นกัน เช่น การขาดแคลนสัญญาณอินเทอร์เน็ต การถูกสอดส่องเฝ้าระวัง ส่วนประเด็นสุดท้ายเกี่ยวกับความเป็นการเมืองหรือความสัมพันธ์เชิงอำนาจของการเคลื่อนย้ายทั้งในเชิงกายภาพ ในเชิงความหมาย และในเชิงประสบการณ์ ทำให้การเคลื่อนไหวทางการเมืองที่ต่างกรรมต่างวาระเกิดความเป็นไปได้ที่แตกต่าง

สุดท้ายแล้ว กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ทำให้ตระหนักถึงมุมมองทางวิวิธวิทยา กล่าวคือขณะที่การเคลื่อนย้ายเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางการเมืองดิจิทัล การเคลื่อนย้ายยังเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลและผู้วิจัยต่างต้องเคลื่อนย้ายไปในสภาพแวดล้อมทางวัตุภาวะที่หลากหลาย และเคลื่อนย้ายผ่านสื่อสังคมออนไลน์ในหลายแพลตฟอร์ม สนามในการศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองในปัจจุบันจึงไม่สามารถจำกัดแค่พื้นที่เดียว การวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณนาหลายสนามจะช่วยตอบสนองการเปลี่ยนแปลงนี้ด้วยจุดแข็งในการทำงานและเก็บข้อมูลภาคสนามในหลายสนาม

กล่าวโดยสรุปแล้ว กระบวนทัศน์การเคลื่อนย้ายใหม่ เผยให้เห็นความเป็นไปได้หลายทางในการศึกษาการเคลื่อนไหวทางการเมืองในยุคดิจิทัล ช่วยให้ผู้ศึกษาข้ามพ้นไปจากมุมมองดั้งเดิม ที่มีกัยกย่องอย่างหลงใหลครั้งใดที่ว่า เทคโนโลยีมีอำนาจมีความสามารถ มีอิทธิพล สร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างพลิกฟ้าคว่ำแผ่นดิน ในทางกลับกันก็ชี้ชวนให้ผู้ศึกษาหันกลับมาสนใจว่าเทคโนโลยีนั้นดำรงอยู่ในบริบทใด และมีส่วนร่วมกับผู้คนรวมถึงสรรพสิ่งทั้งหลายในปฏิบัติการต่าง ๆ อย่างไร ซึ่งน่าเป็นบันไดสำคัญที่จะช่วยเข้าใจความซับซ้อนของปรากฏการณ์ร่วมสมัยได้ดียิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- ขจรฤทธิ์ นิลกำแหง. (2559). การปฏิบัติการข่าวสารกับความมั่นคงของชาติ. *รัฐสารวิรัช*, 58(3), 69-78.
- ประชาไท. (2563). *ถ่ายทอดสดการประชุมประชาชนปลดแอก*. สืบค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2563 จาก https://www.facebook.com/watch/live/?v=839636646444160&ref=watch_permalink.
- ทีมข่าวบีบีซีไทย. (2563). *ชาวไทยในต่างประเทศ ร่วมแสดงพลังเรียกร้องประชาธิปไตย 'ขับไล่เผด็จการ'*. สืบค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2563 จาก <https://www.bbc.com/thai/international-53584460>.
- ทีมข่าวไทยรัฐ (2564). *"คุมสื่อ ดัดเน็ต บล็อกโซเชียล" แต่ยังปิดกั้นเสียงชาวเมียนมาไม่ได้ในปี 2021*. สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2564 จาก <https://www.thairath.co.th/news/foreign/2040983>.
- ทีมข่าวโพสต์ทูเดย์. (2563). *เพื่อประชาธิปไตย! อินเดียเข้าร่วมพันธมิตรชาวมไทย-ไต้หวัน*. สืบค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2563 จาก <https://www.posttoday.com/world/635471>.
- ทีมข่าวสดออนไลน์ (2563). *ส่องแอมฯ คุกคาม 'คนไปมีอบ' คุยเฟลีนไม่ฟังเน็ต ก่อนสั่งปิด 'เทเลแกรม'*. สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2563 จาก https://www.khaosod.co.th/special-stories/news_5142484.

สุรัชนี ศรีไย. (2020). ‘ลงถนน’ ยังจำเป็นไหม ในยุคที่สังคมเคลื่อนไหวผ่านโซเชียลมีเดีย. สืบค้นเมื่อ 13 ธันวาคม 2563 จาก <https://thestandard.co/political-rally/>.

ภาษาอังกฤษ

Allman, K. (2014). *Activism on the Move: Mediating Protest Space in Egypt with Mobile Technology*. Jadaliyya. Retrieved December 17, 2020 from <https://www.jadaliyya.com/Details/30871>.

Bessi, A. & Ferrara, E. (2016). *Social bots distort the 2016 U.S. Presidential election online discussion*. First Monday, 21(11), <http://dx.doi.org/10.5210/fm.v21i11.7090>.

Castells, M. (2003). *The Internet galaxy: Reflections on the Internet*. Oxford: Business, and Society Oxford University Press.

Cresswell, T. (2010). Toward a Politics of Mobility. *Environment and Planning D: Society and Space*, 28, 17-31.

Curran, J., Coen, S., Aalberg, T., Hayashi, K., Jones, P. K., Splendore, S. et al. (2013). Internet revolution revisited: A comparative study of online news. *Media, Culture and Society*, 35(7), 880–897.

Dahlberg, L. (2004). Net-Public sphere research: Beyond the “First Phase”. *Javnost Ljubljana*, 11(1), 27–44.

Dartnell, M. (2006). *Insurgency Online: Web Activism and Global Conflict*. Toronto: University of Toronto Press.

Feminista. (2563, 20 มิถุนายน). *Feminista Perspective:เฟมทวิต VS เบี้ยว* ชิบหาย ว่าด้วยกระแสเฟมินิสต์กับปฏิกิริยาโต้กลับของกลุ่มต่อต้าน. สืบค้นเมื่อ 16 ธันวาคม 2563 จาก www.feminista.in.th/post/feminist-twitter-anti-feminist.

- Forlano, L. (2006). *Activist Infrastructures: The Role of Community Wireless Organizations in Authenticating the City*. 49-66.
- Gagliardone, I. & Pohjonen, M. (2016). Engaging in Polarized Society: Social Media and Political Discourse in Ethiopia. In B. Mutsvairo (ed.), *Digital Activism in the Social Media Era* (pp.25-44). Cham, Switzerland: Springer Nature.
- Gerbaudo, P. (2012). *Tweets and the Streets: Social Media and Contemporary Activism*. London: Pluto Press.
- Gupta, A. & Ferguson, J. (1992). Beyond "Culture": Space, Identity, and the Politics of Difference. *Cultural Anthropology*, 7(1), 6-23.
- Gurak, L.J. & Logie, J. (2003). Internet Protests, from Text to Web. In M. McCaughey & M. D. Ayers (eds.), *Cyberactivism: Online Activism in Theory and Practice* (p. 25-46). London: Routledge.
- Howard, P. & Hussain, M. (2013). *Democracy's fourth wave?: Digital media and the Arab Spring*. Oxford: Oxford University Press.
- Horst, H. A. & Miller, D. (2012). *Digital Anthropology*. London: Bloomsbury Publishing Plc.
- Hu, C. (2019). *What Hong Kong's masked protesters fear*. Retrieved December 17, 2020 from <https://edition.cnn.com/2019/09/09/asia/smart-lamp-hong-kong-hnk-intl/index.html>.
- Kaiman, J. (2014). *Hong Kong protests bring crisis of confidence for traditional media*". Retrieved December 13, 2020 from <https://www.theguardian.com>.
- Kang, J. (2017). Internet activism transforming street politics: South Korea's 2008 'Mad Cow' protests and new democratic sensibilities. *Media, Culture & Society*, 39(5), 750-761.
- Khalil, A. (2011). Route to revolution. *Index on Censorship*, 40(1), 62-64.
- Larkin, B. (2013). The Politics and Poetics of Infrastructure. *Annual Review of Anthropology*, 42, 327-343.

- Lipin, M. & Haghjoo, R. (2020, June 27). *Iran Internet Activist Defies Summons to Prison for Criticizing Government*. VOA News on Iran. Retrieved December 17, 2020 from <https://www.voanews.com/middle-east/voa-news-iran/iran-internet-activist-defies-summons-prison-criticizing-government>.
- Marcus, G. E. (1999). What Is At Stake—And Is Not—In The Idea And Practice Of Multi-Sited Ethnography. *Canberra Anthropology*, 22(2), 6-14.
- Mare, A. (2017). Tracing and archiving R ‘constructed’ data on Facebook pages and groups: reflections on fieldwork among young activists in Zimbabwe and South Africa. *Qualitative Research*, 17(6), 645–663.
- McAdam, D., McCarthy, J.D. & Zald, M.N. (1996). *Comparative perspectives on social movements: Political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings*. New York: Cambridge University Press.
- Mccaughey, M. & Ayers, M.D. (2003). *Cyberactivism: online activism in theory and practice*. London: Routledge.
- Miller, D. (2005). Materiality: An Introduction. In D. Miller (ed.), *Materiality* (p.1-50). London: Duke University Press.
- Morley, D. (2017). *Communications and Mobility*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Mutsvairo, B. (2016). Dovetailing Desires for Democracy with New ICTs’ Potentiality as Platform for Activism. In B. Mutsvairo (ed.), *Digital Activism in the Social Media Era: Critical Reflections on Emerging Trends in Sub-Saharan Africa* (p. 3-24). Cham, Switzerland: Springer.
- Oliver, M. (2020). Infrastructure and the Post-Truth Era: is Trump Twitter’s Fault?. *Postdigital Science and Education*, 2, 17–38.

- Postill, J. & Pink, S. (2012). Social media ethnography: the digital researcher in a messy web. *Media International Australia*, 145, 123–134.
- Pink, S., Horst, H., Postill, J., Hjorth, L., Lewis, T. & Tacchi, J. (2016). *Digital Ethnography: Principles and Practice*. Los Angeles: Sage.
- Poell, T. (2020). Social media, temporality, and the legitimacy of protest. *Social Movement Studies*, 19(5-6), 609-624.
- Sheller, M. & Urry, J. (2006). The new mobilities paradigm. *Environment and Planning A*, 38, 207-226.
- Shih, G. (2019). *China sentences trailblazing online activist to 12 years in prison*. Retrieved December 17, 2020 from https://www.washington.post.com/worldasia_pacific/china-sentences-trailblazing-online-activist-to-12-years-in-prison/2019/07/29/ab796f00-b1d8-11e9-acc8-1d847bacca73_story.html.
- Srinivasan, R. & Fish, A. (2017). *After the Internet*. Cambridge: Polity Press.
- Thomas, J. A. (2012). *Live Stream Micro-Media Activism in the Occupy Movement Mediatized Co-presence, Autonomy, and the Ambivalent Face (Master Degree's Thesis)*. TX: The University of Texas at Austin.
- Urry, J. (2004). Connections. *Environment and Planning D: Society and Space*, 22, 27-37.
- Van De Donk, W., Loader, B. D., Nixon, P. G., & Rucht, D. (2004). Introduction: Social movements and ICTS. In W. Van De Donk, B. D. Loader, P. G. Nixon, and D. Rucht (Eds.), *Cyberprotest: New media, citizens and social movements* (p. 1–25). London: Routledge.

Zacchia, G., Carsi, M. & Botti, F. (2019). The complexity of #MeToo: the evolution of the Twitter campaign in Europe. In M. Corsi, L. Thissen & L. Zacchia (eds.), *The #metoo Social Media Effect and Its Potentials for Social Change in Europe* (p.12-37). Brussels, Belgium: Foundation for European Progressive Studies.